

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI
KHOA DI SẢN VĂN HÓA

NGUYỄN THỊ HƯƠNG

TÌM HIỂU DI TÍCH ĐỀN THỜ
VÀ LĂNG MỘ NGUYỄN CHÍCH
(XÃ ĐÔNG NINH, HUYỆN ĐÔNG SƠN, TỈNH THANH HOÁ)

KHÓA LUẬN TỐT NGHIỆP
NGÀNH BẢO TÀNG HỌC
Mã số : 52320305

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. TRỊNH THỊ MINH ĐỨC

HÀ NỘI - 2015

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành khóa luận này. Lời đầu tiên, em xin được bày tỏ lòng biết ơn tới tất cả các thầy (cô) giáo ở khoa Di sản văn hóa trường Đại học văn hóa Hà Nội đã tận tình giảng dạy, hướng dẫn, động viên và giúp đỡ em trong bốn năm học, cũng như trong quá trình nghiên cứu, điền dã, khảo sát để hoàn thiện bản khóa luận.

Đặc biệt, em xin được gửi lời cảm ơn chân thành và sâu sắc nhất tới PGS.TS Trịnh Thị Minh Đức – Người đã trực tiếp hướng dẫn khoa học, giúp đỡ và chỉ bảo cho em trong suốt quá trình học, làm bài khóa luận, từ khi xác định đề tài, xây dựng đề cương, nghiên cứu khảo sát cho tới khi hoàn thiện bản khóa luận. Qua đây, em cũng xin chân thành gửi lời cảm ơn đến; Phòng văn hóa huyện Đông Sơn; Ủy ban nhân dân xã - Ban Văn hoá xã Đông Ninh đã tạo điều kiện cho em về mặt tư liệu và khảo sát thực tế tại di tích.

Trong quá trình học tập và làm bài khóa luận. Mặc dù đã cố gắng và nỗ lực phấn đấu trong học tập nghiên cứu để hoàn thiện bản khóa luận, song em vẫn tự nhận thấy bản thân mình còn nhiều hạn chế cả về kiến thức cũng như kinh nghiệm khảo sát, điền dã, sự am hiểu về đối tượng nghiên cứu. Do vậy trong bản khóa luận này sẽ còn những thiếu sót nhất định cần phải được bổ sung thêm. Nên em mong nhận được sự đóng góp ý kiến của các thầy (cô) trong Hội đồng với tinh thần cầu thị để em bổ sung hoàn thiện hơn bản khóa luận này và tăng thêm kiến thức giúp em tự tin và có khả năng làm việc độc lập sau khi ra trường.

Em xin chân thành cảm ơn!

Hà Nội, ngày 10 tháng 5 năm 2015

Tác giả khóa luận

Nguyễn Thị Hương

MỤC LỤC

MỤC LỤC	1
MỞ ĐẦU	4
1.Lý do chọn đề tài	4
2. Tình hình nghiên cứu	5
3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu.....	7
4. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu.....	8
5. Phương pháp nghiên cứu	8
6. Đóng góp của khóa luận.....	9
7. Bố cục của khóa luận.....	10
Chương 1. KHÁI QUÁT VỀ VÙNG ĐẤT ĐÔNG NINH, TIỂU SỬ SỰ NGHIỆP VÀ LỊCH SỬ ĐỀN THỜ, LĂNG MỘ DANH TƯỚNG NGUYỄN CHÍCH.....	11
1.1. Khái quát về vùng đất Đông Ninh	11
1.1.1. Vị trí địa lý và đặc điểm tự nhiên	11
1.1.2. Lịch sử hình thành và phát triển của vùng đất Đông Ninh	14
1.1.3. Điều kiện cư dân và truyền thống lịch sử đấu tranh	15
1.1.4. Truyền thống hiếu học	19
1.2. Tiểu sử, sự nghiệp của danh tướng Nguyễn Chích.....	21
1.2.1. Tiểu sử của danh tướng Nguyễn Chích	21
1.2.2. Sự nghiệp của danh tướng Nguyễn Chích.....	24
1.3. Lịch sử xây dựng và quá trình tồn tại của đền thờ, lăng mộ danh tướng Nguyễn Chích	34
1.3.1. Lịch sử xây dựng và quá trình tồn tại của đền thờ	35
1.3.2. Lịch sử xây dựng và quá trình tồn tại của khu lăng mộ - bia ký	36
Chương 2. KIẾN TRÚC ĐIÊU KHẮC ĐỀN THỜ, LĂNG MỘ VÀ LỄ GIỖ CỦA DANH TƯỚNG NGUYỄN CHÍCH	38
2.1. Đặc điểm kiến trúc của đền thờ và lăng mộ danh tướng Nguyễn Chích.....	38

2.1.1. Đặc điểm kiến trúc của đền thờ danh tướng Nguyễn Chích.....	38
2.1.2. Đặc điểm lăng mộ danh tướng Nguyễn Chích.....	49
2.2. Hệ thống di vật, cổ vật.....	53
2.2.1. Các di vật cổ vật trong đền thờ.....	53
2.2.2. Nhà bia và bia ký.....	58
2.3. Lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích.....	60
2.3.1. Thời gian và lịch lễ giỗ.....	60
2.3.2. Công việc chuẩn bị cho lễ giỗ.....	61
2.3.3. Các nghi lễ chính.....	63
2.3.4. Các ngày lễ khác tại đền thờ Nguyễn Chích.....	68
Chương 3. GIẢI PHÁP BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ ĐỀN THỜ, LĂNG MỘ VÀ LỄ GIỖ DANH TƯỚNG NGUYỄN CHÍCH.....	69
3.1. Thực trạng đền thờ, lăng mộ, di vật, cổ vật và lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích.....	69
3.1.1. Thực trạng đền thờ.....	69
3.1.2. Thực trạng lăng mộ.....	71
3.1.3. Thực trạng di vật, cổ vật.....	71
3.1.4. Thực trạng lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích.....	73
3.2. Giải pháp bảo tồn giá trị của đền thờ, lăng mộ, di vật, cổ vật và lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích.....	74
3.2.1. Giải pháp tu bổ, tôn tạo đền thờ, lăng mộ và di vật, cổ vật.....	74
3.2.2. Giải pháp bảo tồn lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích.....	85
3.3. Giải pháp phát huy giá trị đền thờ, lăng mộ, di vật, cổ vật và lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích.....	87
3.3.1. Nâng cao nhận thức về vai trò của dòng họ và cộng đồng địa phương đối với các di tích liên quan đến danh tướng Nguyễn Chích ..	87
3.3.2. Tăng cường công tác tuyên truyền giới thiệu về đền thờ, lăng mộ và lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích ..	88

<i>3.3.3. Khuyến khích việc nghiên cứu viết sách về tiểu sử, sự nghiệp và các công trình tưởng niệm, lễ giỗ của danh tướng Nguyễn Chích.....</i>	89
<i>3.3.4. Phát huy tiềm năng phục vụ du lịch của đền thờ, lăng mộ và lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích</i>	90
<i>3.3.5. Đẩy mạnh công tác xã hội hóa cho đền thờ, lăng mộ và lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích</i>	91
KẾT LUẬN.....	93
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO	95
PHỤ LỤC	99

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Di tích lịch sử văn hóa là một bộ phận quan trọng, trong hệ thống các giá trị di sản văn hóa của mỗi quốc gia, nó kết tinh toàn bộ đời sống tinh thần, tư tưởng, phản ánh quá trình dựng nước và giữ nước của mỗi quốc gia, mỗi dân tộc. Mỗi di sản văn hóa ẩn chứa nhiều giá trị lịch sử, văn hoá và tư tưởng của mỗi cộng đồng tộc người, quốc gia. Trong đó loại hình di sản văn hóa vật thể bao gồm: Di tích lịch sử - văn hóa, di vật, cổ vật... là những di sản văn hóa được xác định là một trong những nguồn sử liệu xác thực nhất phản ánh lịch sử phát triển của nhân loại, còn loại hình di sản văn hóa phi vật thể phản ánh đậm nét đời sống tinh thần phong phú đa dạng, trong tiến trình phát triển của nhân loại. Do vậy, công tác bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa được tất cả các quốc gia quan tâm.

Với những giá trị nói trên của hệ thống di sản văn hóa nhất là hệ thống những di tích lịch sử văn hóa, cần phải được tìm hiểu toàn diện, nghiêm túc và khoa học để đánh giá đúng giá trị của mỗi di tích lịch sử văn hóa, trên cơ sở khoa học và pháp lý đó để xây dựng được những định hướng bảo tồn khai thác phát huy giá trị phục vụ phát triển kinh tế - xã hội trong cuộc sống đương đại hôm nay.

Đặc biệt là với tỉnh Thanh Hóa, một tỉnh có bề dày lịch sử, gắn liền với tiến trình dựng nước và giữ nước của dân tộc Việt Nam. Hiện nay theo thống kê của ban quản lý di tích danh thắng Tỉnh Thanh Hóa có 1535 di tích lịch sử văn hóa và danh thắng thì vấn đề tìm hiểu toàn diện, sâu sắc mỗi di tích lịch sử văn hóa lại càng cấp thiết hơn.

Trong hệ thống 1535 di tích lịch sử văn hóa của Thanh Hóa có Đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích ở làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa là di tích lịch sử văn hóa, nơi lưu niệm vị danh tướng được các sử gia ghi nhận là có công lớn trong cuộc khởi nghĩa Lam Sơn hồi đầu thế

kỉ XV, giải phóng dân tộc khỏi ách đô hộ nhà Minh kéo dài 20 năm, đưa nước ta vào kỉ nguyên độc lập dân tộc, xây dựng quốc gia phong kiến cường thịnh.

Trải qua nhiều thăng trầm của lịch sử đền thờ, lăng mộ và lễ giỗ của hiền Quốc công Nguyễn Chích tại làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, hiện vẫn còn lưu giữ được những giá trị lịch sử văn hóa, kiến trúc nghệ thuật... vẫn là nơi hội tụ con cháu và cộng đồng nhân dân trong vùng về để tổ chức các lễ giỗ tri ân vị danh tướng tài ba trong cuộc khởi nghĩa Lam Sơn. Ngày 2/12/1992 khu di tích đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích được Bộ văn hóa thông tin (nay là Bộ văn hóa, thể thao & du lịch) công nhận là di tích lịch sử cấp quốc gia.

Từ những lý do nêu trên, em đã quyết định lựa chọn đề tài ***“Tìm hiểu đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích (Xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa)”*** để làm khóa luận tốt nghiệp Đại học, chuyên ngành Bảo tàng học, khóa học 2011- 2015 tại Khoa Di sản văn hóa, Trường Đại học văn hóa Hà Nội.

2. Tình hình nghiên cứu

Danh tướng Nguyễn Chích là một trong những bậc khai quốc công thần trong cuộc khởi nghĩa Lam Sơn thế kỷ XV. Trong những năm đầu của vương triều Lê sơ, Ông vẫn là bậc trung thần, mẫn cán với những trọng trách an dân và giữ nền hòa bình của đất nước. Huân danh của Ông được sử sách khắc ghi, bởi thế khi Ông mất, không chỉ vùng đất sinh thành ra vị danh tướng tài ba này xây dựng đền thờ, lăng mộ và khắc bia để tri ân, mà những vùng đất nơi Ông khởi nghiệp dựng lũy, xây thành, nơi Ông được giao chân giữ, cũng đều xây dựng đền, khắc bia để phụng thờ và lưu danh.

Việc nghiên cứu về thân thế và sự nghiệp của hiền Quốc công Nguyễn Chích (Lê Chích) để mãi nhớ công của người anh hùng dân tộc, cũng như nghiên cứu về cuộc khởi nghĩa Lam Sơn thế kỷ XV đã được nhiều sử gia, các nhà nghiên cứu, các nhà quản lý quan tâm thực hiện dưới nhiều góc độ và giác độ khác nhau. Nhất là nghiên cứu về đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích tại làng Vạn Lộc, Xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa cũng như

những di tích thờ vị danh tướng này ở một số vùng nơi khác cũng đã được thực hiện:

- Cuốn “*Lý lịch khoa học di tích đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích*” do Bảo tàng tỉnh Thanh Hóa thực hiện. Đây là tài liệu khoa học, bước đầu đánh giá giá trị của di tích đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích về: Tên di tích; đặc điểm phân bố; đường đi đến di tích; loại di tích; hiện vật trong di tích; giá trị lịch sử, khoa học, nghệ thuật, văn hóa; tình trạng bảo quản của di tích; các phương án bảo vệ và sử dụng di tích; cơ sở pháp lý bảo vệ di tích cho các nhà quản lý văn hóa.

- Cuốn “*Lịch sử Đảng bộ xã Đông Ninh 1945 - 2005*” do Ban Chấp hành Đảng bộ xã Đông Ninh thực hiện. Trong phần giới thiệu truyền thống văn hóa, có viết về thân thế và sự nghiệp cũng như đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích với lòng tự hào ghi nhận truyền thống yêu nước, ý chí kiên cường của những người con xã Đông Ninh có công trong lịch sử dựng nước và giữ nước của dân tộc, trong đó danh tướng Nguyễn Chích được ghi tên đầu tiên.

- Cuốn “*Các vị thần thờ ở xứ Thanh*” (Dịch từ cuốn Thanh Hóa Chư thần lục) do tác giả Lê Xuân Kỳ - Hoàng Hùng - Thích Tâm Minh biên dịch xuất bản. Cuốn sách đã viết thần tích về Nguyễn Chích là công thần khai quốc nhà Lê, khi quân Minh xâm lược nước ta, ông xây dựng căn cứ chống giặc ở núi Hoàng Nghiêu, sau đó hội tụ với nghĩa quân Lam Sơn khi chết được phong Thượng đẳng thần.

- Cuốn “*Khởi nghĩa Lam Sơn*” của tác giả Phan Huy Lê, Phan Đại Doãn. Trong đó đề cập đến quá trình hoạt động của Nguyễn Chích và sự phát triển của khởi nghĩa Lam Sơn.

- Cuốn “*Lịch triều hiến chương loại chí*”, phần nhân vật chí của Phan Huy Chú có đề cập đến danh tướng Nguyễn Chích là người khai quốc công thần triều Lê.

- Cuốn “*Kiến văn tiểu lục*” (tập 2) của Lê Quý Đôn. Lê Quý Đôn đã đánh giá Nguyễn Chích “bề tôi có công khai quốc kể về bậc tài trí cần lao không phải

là hiếm,... nhưng sở dĩ dễ bình định được là do mưu trước của Lê Chích...Chích là người Vạn Lộc, huyện Đông Sơn”.

Ngoài ra, còn có các tài liệu khác cũng đề cập đến danh tướng Nguyễn Chích gồm: “*Địa chí huyện Đông Sơn*” do Huyện ủy - Hội đồng nhân dân, UBND huyện Đông Sơn, nhà xuất bản KHXH năm 2006; “*Địa chí Thanh Hóa*” do Tỉnh ủy - HĐND - UBND tỉnh Thanh Hóa chủ biên, tập II, nhà xuất bản KHXH, năm 2004; “*Võ tướng Thanh Hóa*” do tác giả Nguyễn Văn Thịnh, nhà xuất bản KHXH, năm 1998...

Nhìn chung, những tập hợp nghiên cứu và công bố về danh tướng Nguyễn Chích trong các tài liệu nói trên đã công bố về thân thế sự nghiệp của danh tướng Nguyễn Chích trên nhiều góc độ và giác độ khác nhau, song những tài liệu trên chưa thực hiện tìm hiểu nghiên cứu sâu và toàn diện về Đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích tại làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa.

Những công bố trên sẽ giúp cho tác giả khóa luận rất nhiều về tư liệu thân thế và sự nghiệp của danh tướng Nguyễn Chích. Trên cơ sở kế thừa hệ thống tư liệu về danh tướng Nguyễn Chích của các tác giả nói trên để tác giả khóa luận đi sâu tìm hiểu một cách toàn diện về đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích ở làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa trong bản khóa luận của mình.

3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

3.1. Mục đích nghiên cứu

Nghiên cứu giá trị lịch sử văn hóa, kiến trúc nghệ thuật của đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích; đồng thời nghiên cứu không gian văn hóa - Nơi di tích tồn tại. Trên cơ sở đó đề xuất một số giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị của di tích này trong giai đoạn hiện nay.

3.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

- Tập hợp và phân tích những công trình nghiên cứu đi trước viết về đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích.

- Nghiên cứu toàn diện về không gian văn hóa - Nơi di tích tồn tại, đó là làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa.

- Khảo sát, nghiên cứu những giá trị văn hóa vật thể bao gồm: kiến trúc, điêu khắc, các di vật, cổ vật; những giá trị văn hóa phi vật thể bao gồm: các phong tục tập quán, lễ giỗ và sinh hoạt văn hóa cộng đồng...diễn tại đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích.

- Trên cơ sở nghiên cứu thực trạng và các giá trị hiện có của di tích, di vật... đề xuất một số giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị di tích đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích trong giai đoạn hiện nay.

4. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu

4.1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu chính của khóa luận là giá trị kiến trúc nghệ thuật của đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa.

4.2. Phạm vi nghiên cứu

- *Phạm vi vấn đề nghiên cứu:* Nghiên cứu toàn diện về cảnh quan, không gian văn hóa; nghiên cứu về các mặt kiến trúc, di vật của đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích tại làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa. Trên cơ sở đề xuất một số giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị di tích lịch sử văn hóa trong giai đoạn hiện nay.

- *Phạm vi không gian nghiên cứu:* Không gian và cảnh quan văn hóa làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn, tỉnh Thanh Hóa - Nơi di tích tồn tại.

- *Phạm vi thời gian nghiên cứu:* Nghiên cứu giá trị kiến trúc nghệ thuật, di vật, cổ vật, nghiên cứu lịch sử hình thành, quá trình tồn tại cùng các giá trị kiến trúc nghệ thuật của đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích từ khi được khởi dựng cho tới ngày nay.

5. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp luận: Dựa trên quan điểm lịch sử cụ thể và biện chứng của chủ nghĩa Mác - Lê nin và tư tưởng Hồ Chí Minh để nghiên cứu đối tượng của khóa luận, đó là giá trị của đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích.

- Phương pháp nghiên cứu liên ngành trong văn hóa như: Bảo tàng học, Dân tộc học, Văn hóa học, Sử học, Mỹ thuật học, Văn hóa dân gian, Xã hội học...

- Phương pháp khảo sát điền dã: quan sát, tham dự, mô tả, đo vẽ, chụp ảnh, điều tra, phỏng vấn, phân tích, tổng hợp, so sánh, thống kê...

6. Đóng góp của khóa luận

Trên cơ sở kế thừa những thành quả của người đi trước, kết hợp với việc nghiên cứu, khảo sát tại di tích, khóa luận bước đầu có những đóng góp như sau:

Là công trình đầu tiên nghiên cứu toàn diện nhất về đền thờ và lăng mộ Nguyễn Chích ở làng Vạn Lộc, xã Đông Ninh, huyện Đông Sơn tỉnh Thanh Hóa. Kết quả nghiên cứu và hoàn thiện của khóa luận sẽ giúp cho các nhà quản lý, các nhà khoa học, các hướng dẫn viên du lịch... có được một hệ thống tư liệu tương đối hoàn chỉnh đầy đủ về không gian cảnh quan văn hóa, các giá trị nghệ thuật kiến trúc điêu khắc của đền thờ và lăng mộ cũng như những lễ thức trong lễ giỗ tri ân danh tướng Nguyễn Chích. Để vận dụng trong từng lĩnh vực hoạt động công tác, cũng như quản lý di tích lịch sử văn hóa đền thờ danh tướng. Từ đó, khẳng định công lao to lớn của hiền Quốc công Nguyễn Chích, bậc khai quốc công thần trong cuộc khởi nghĩa Lam Sơn. Đề xuất các giải pháp để bảo tồn và phát huy giá trị di tích nhằm khai thác hiệu quả giá trị của đền thờ, lăng mộ và lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích phục vụ phát triển kinh tế - văn hóa - giáo dục của địa phương.

Về mặt tư liệu khoa học: Khóa luận là nguồn tư liệu giúp cho cán bộ quản lý văn hóa tại địa phương có một tài liệu khoa học hoàn chỉnh để làm cẩm nang trong công tác bảo tồn khai thác phát huy giá trị di tích tại cơ sở. Đồng thời, khóa luận cũng góp phần làm phong phú thêm nguồn tư liệu, viết về hiền Quốc công Nguyễn Chích và các di tích lịch sử văn hóa thờ danh tướng Nguyễn Chích ở làng Vạn Lộc xã Đông Ninh nói riêng và những di tích thờ danh tướng Nguyễn Chích trên địa bàn tỉnh Thanh Hóa nói chung.

7. Bố cục của khóa luận

Ngoài phần Mở đầu, Kết luận, Danh mục tài liệu tham khảo và Phụ lục, nội dung của khóa luận gồm 03 chương:

Chương 1: Khái quát về vùng đất Đông Ninh, tiểu sử sự nghiệp và lịch sử đền thờ, lăng mộ danh tướng Nguyễn Chích

Chương 2: Kiến trúc của di tích đền thờ, lăng mộ và lễ giỗ của danh tướng Nguyễn Chích

Chương 3: Giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị đền thờ, lăng mộ và lễ giỗ danh tướng Nguyễn Chích

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Ban nghiên cứu và biên soạn lịch sử Thanh Hóa (2006), *Danh nhân Thanh Hóa* (tập 2), Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
2. Ban chấp hành Đảng bộ huyện Đông Sơn (2006), *Lịch sử Đảng bộ huyện Đông Sơn (thế kỷ X - 2005)*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
3. Ban chấp hành Đảng bộ xã Đông Ninh (2006), *Lịch sử Đảng bộ xã Đông Ninh huyện Đông Sơn (1858 - 2005)*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
4. Ban nghiên cứu và biên soạn lịch sử Thanh Hóa (1994), *Lịch sử Thanh Hóa*, (tập 3), Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
5. Bảo tàng tổng hợp tỉnh Thanh Hóa (1992), *Lý lịch di tích văn hóa đền thờ, lăng mộ danh tướng Nguyễn Chích*, thôn Vạn Lộc - xã Đông Ninh - Đông Sơn - Thanh Hóa.
6. Ban nghiên cứu và biên soạn lịch sử Thanh Hóa (2001), *Tên làng xã Thanh Hóa*, (tập 2), Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
7. Phan Huy Chú (1992), *Lịch triều hiến chương loại chí*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
8. Cao Xuân Du phiên dịch, Đào Duy Anh hiệu đính, chú giải và khảo luận (1968), *Đại Việt sử ký toàn thư*, (tập 3), Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
9. Nguyễn Đăng Duy - Trịnh Thị Minh Đức (1993), *Bảo tồn di tích lịch sử văn hóa*, Trường Đại học Văn Hóa Hà Nội, Hà Nội.
10. *Đại Việt sử ký toàn thư* - Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
11. Trịnh Thị Minh Đức - Phạm Thu Hương, *Bảo tồn di tích lịch sử văn hóa*, Trường Đại học Văn Hóa Hà Nội, Hà Nội.
12. Lê Quý Đôn (1978), *Đại Việt thông sử toàn tập*, (tập 3), Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
13. Lê Quý Đôn (1997), *Kiến văn tiểu lục*, (tập 2), Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
14. *Gia phả công thần họ Nguyễn*, thôn Vạn Lộc, Đông Ninh, Đông Sơn, Thanh Hóa.

15. Huyện ủy, HĐND, UBND huyện Đông Sơn (2006), *Địa chí huyện Đông Sơn*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
16. Nguyễn Thị Huệ (2011), *Lịch sử sự nghiệp bảo tồn bảo tàng Việt Nam*, Nxb Đại học Quốc Gia, Hà Nội.
17. Phan Khanh (1992), *Bảo tàng - Di tích và Lễ hội*. Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
18. Nguyễn Khởi (2002), *Bảo tồn và trùng tu các di tích kiến trúc*, Nxb Xây dựng, Hà Nội.
19. Hoàng Khôi NXB (2003), *Nét văn hóa xứ Thanh*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
20. Lê Xuân Kỳ - Hoàng Hùng - Thích Tâm Minh (2008), *Các vị thần ở xứ Thanh*, Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
21. Kỷ yếu hội thảo (2014), *Danh nhân Nguyễn Chích (Lê Chích) và căn cứ Hoàng Nghiêu*, Thanh Hoá.
22. Kỷ yếu hội thảo khoa học (1988), *Lê Lợi (1385 - 1433) và Thanh Hóa trong khởi nghĩa Lam Sơn*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
23. Kỷ yếu hội thảo khoa học (1990), *Văn hóa làng xứ Thanh*, Sở Văn hóa Thông tin Thanh Hóa xuất bản, Thanh Hoá.
24. Kỷ yếu hội thảo khoa học (1997), *Văn hóa truyền thống các tỉnh Bắc Trung Bộ*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
25. *Lam sơn thực lục* (1976) (Bản dịch), Ty văn hóa Thanh Hoá xuất bản, Thanh Hoá.
26. Phan Huy Lê, Phan Đại Doãn (2001), *Khởi nghĩa Lam Sơn*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
27. Ngô Sĩ Liên (1998), *Đại Việt sử ký toàn thư* (tập3), Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
28. *Luật di sản văn hóa và nghị định hướng dẫn thi hành* (2001), Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
29. *Luật di sản văn hoá, sửa đổi bổ sung năm 2009*, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

30. *Lịch sử Việt Nam* (2003), Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
31. Quốc sử quán triều Nguyễn (1972), *Đại Nam thống nhất thống chí*, (tập 1, 2), Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
32. *Sơ đồ đền thờ Nguyễn Chích*, thôn Vạn Lộc, Đông Ninh, Đông Sơn, Thanh Hóa.
33. Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch Thanh Hóa (2010), *Bộ sưu tập hán nôм tỉnh Thanh Hóa*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
34. *Thanh Hóa tỉnh chí* (1999), Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
35. Trần Văn Thịnh (1997), *Võ tướng Thanh Hóa trong lịch sử dân tộc*, Nxb Quân đội Nhân dân, Hà Nội.
36. Hà Xuân Thống, *Hợp tuyển văn học dân gian các dân tộc ở Thanh Hóa*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hoá.
37. Tỉnh ủy, HĐND, UBND tỉnh Thanh Hóa (2000), *Địa chí Thanh Hóa*, (tập 1), Nxb Văn hóa thông tin.
38. Tỉnh ủy, HĐND, UBND tỉnh Thanh Hóa (2000), *Địa chí Thanh Hóa*, (tập2), Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
39. *Tuyển tập văn bia Thanh Hóa (Tập 2) - Văn bia thời Lê Sơ (2013)*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hóa.
40. UBND huyện Đông Sơn (1988), *Khảo sát văn hóa truyền thống huyện Đông Sơn*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
41. Viện Khoa học Xã hội, Viện Nghiên cứu Hán Nôm (1990), *Ditích lịch sử văn hóa Việt Nam*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
42. Viện sử học (1978), *Nguyễn Trãi toàn tập*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.